

Erkki Savolainen

Murteita ja vanhaa kirjasuomea verkko-opiskeluna

Suomen kielen kehitys ja vaihtelu opetussuunnitelmassa

Murteiden ja kirjasuomen kehityksen kurssit ovat vanhastaan kuuluneet suomen kielen yliopisto-opintoihin. Murrekurssin tavoitteena on, että opiskelija saa yleiskuvan suomen päämurteiden synnystä ja niiden luonteenomaisista piirteistä. Hän oppii ymmärtämään murteiden ja yleispuhekielen sekä kirjakielen keskinäiset suhteet ja kielen jatkuvan muuttumisen. Kirjakielen kehityksen kurssin tavoitteena on antaa yleiskuva kirjasuomen synnystä ja kehityskausista. Opiskelija tutustuu vanhan kirjasuomen teksteihin ja oppii analysoimaan nykykielestä poikkeavia rakenteita ja muotoja.

Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksen opetussuunnitelmassa 2005–2008 suomen kielen kehityksen ja vaihtelun kurssi kuuluu äidinkielen ja kirjallisuuden perusopintokokonaisuuteen, joka on yksi valinnaisista sivuaineopinnoista. Opintojakson laajuus on 3 opintopistettä 25 opintopisteen kokonaisuudesta, johon kuuluu lisäksi suomen kielen rakenteen opintoja (5 op); kirjallisuustiedettä sekä kotimaista ja maailmankirjallisuutta (7 op), lasten- ja nuortenkirjallisuutta (3 op); puhekasvatusta ja draamaa sekä kirjallista ilmaisua (4 op) sekä mediakasvatusta (3 op).

Kevätlukukaudella 2006 suomen kielen kehityksen ja vaihtelun kurssi toteutettiin ensimmäisen kerran verkko-opiskeluna. Aluksi oli kaksi tuntia opiskelun ohjausta tietokoneluokassa, ja sen jälkeen opiskelu tapahtui itsenäisesti kurssimonisteen ja verkko-oppimateriaalien avulla. Kurssiin liittyvät oppimistehtävät tarkastettiin, ja lopuksi oli tentti, jossa käytettiin apuneuvona kurssimonistetta. Arvostelu oli 1–5. Lisäksi opiskelijat laativat oppimispäiväkirjan ennalta annettujen tehtävien pohjalta. Kurssin suoritti 24 opiskelijaa. – Tässä artikkelissa tarkastelen ensin verkkokurssin taustaa, sisältöä ja rakennetta ja sitten opiskelijoiden kokemuksia ja mielipiteitä kurssiin liittyvistä asioista oppimispäiväkirjojen pohjalta. Myös oppimistuloksia tarkastellaan kirjallisen tentin tulosten perusteella.

Murteiden ja kirjasuomen kehityksen verkko-oppimateriaalit

Olin käyttänyt jo pitkään suomen murteiden ja kirjasuomen kehityksen verkko-oppimateriaalejani sekä niihin perustuvia kurssimonisteita perinteisen kontaktiopetuksen tukena luento- ja harjoituskursseillani. Ensimmäisen säh-

köisen version suomen murteiden oppimateriaalista tein opettajankouluttajien niin sanottuna sapattityönä (Savolainen 1994). Siihen aikaan puhuttiin tietokoneavusteisesta opetuksesta sekä multimediasta ja hypermediasta (Heimburger, Alkula & Kuhanen 1990; Koski & Oesch 1993; Savolainen 2002). Työvälineenä oli tuolloin Asymetrix-yhtiön tuottama ToolBook-sovelluskehitin, joka toimi Windows 3.1:n graafisessa käyttöliittymässä. Sen avulla tuotetut sovellukset voitiin siirtää tietokoneesta toiseen aluksi levykkeille pakattuna ja vähän myöhemmin CD-rompulle poltettuna.

Verkkoversioina murrekurssini ja vähän myöhemmin valmistunut kirjasuomen kehityksen kurssi julkaistiin mikkeliläisen Internetix Campuksen palvelimessa 1998 (www.internetix.fi). Ne olivat päivitettyjä www-sivustoja, jotka pohjautuivat tuottamani ja Finnlectura Oy:n julkaiseman Hyperkielioppi-CD-rompun (1997) vastaaviin osioihin. Verkko-oppimateriaalien tarjonta oli tuohon aikaan vielä vähäistä. Niinpä nämä verkkosivustot pantiin merkille varsin hyvin: murrekurssi oli keväällä 2002 kolmannella sijalla amerikkalaisen Links2Go-hakupalvelimen listalla, jonka aiheena oli ”Finnish Languages”. Palvelin listasi maailmanlaajuisesti, automaattisesti ja aiheenmukaisesti sivuja, joihin oli runsaasti linkkejä muilta verkkosivuilta. Keväällä 2007 Google-haku tuotti lähes 800 osumaa sivuista, jotka liittyvät tähän kurssiin. Omaa opetustani varten olen edelleen päivittänyt ja muokannut kursseni, ja ne löytyvät myös Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksen palvelimelta (Suomen murteet 2006; Kirjasuomen kehitys 2006). Näiden verkkokurssien alustana ei ole käytetty mitään erityistä teknistä oppimisympäristöä, vaan sivustot koostuvat Microsoftin FrontPagella tehdyistä www-sivuksista. (Teknisistä oppimisympäristöistä ja alustoista ks. Kähkönen 2002.)

Murteiden verkko-oppimateriaalissa käsitellään Suomen seitsemää päämurrealuetta ja niiden alamurteita sekä kolmeatoista keskeistä murrepiirrettä ja niiden levikkiä (päälähteitä ovat Kettunen 1940; Rapola 1966; Mielikäinen 1980; 1981; 1986). Tekstiedon ohella esitetään yli kolmekymmentä moniväristä murrealue- ja murrepiirrekarttaa, jotka olen tuottanut ja editoinut lähteiden pohjalta. Suuritoisimpia olivat pitäjätarkat murrealueiden kartat, joiden pohjana on vuoden 1938 tilanne, jolloin kaakkoismurteiden puhujat elivät vielä perinteisillä alueillaan. Valtakunnan rajojen ulkopuolella suomen murteita on puhuttu myös Ruotsin Länsipohjassa sekä Norjan Ruijassa Jäämeren rannalla. Lisäksi on neljätöistä ääninäytettä eri murrealueiden alamurteista. (Itse digitoimieni ääninäytteiden lähteet ovat Virtaranta & Soutkari 1964 ja Virtaranta & Yli-Paavola 1980.) Myös harjoitustehtäviä on sekä murrealueista, murrepiirteistä että murrenäytteistä. Tehtäviä voi käyttää paitsi opitun kertaukseen myös johdatuksena uuden asian opiskeluun. Erillisellä selitysten ja lisätietojen sivulla on määritelty keskeisiä maantieteellisiä, historiallisia, kielihistoriallisia ja kielitieteellisiä oppisanoja, joita suomen murteiden yleisesityksissä käytetään. Sana-artikkelit on muotoiltu eri hakuteosten tietojen pohjalta. Sivustossa on runsaasti aineiston sisäisiä hyperlinkkejä.

Suomen murteet

Etusivu
Sisällys
Kartat
Ääninäytteet

1 Suomen murrealueet
2 Murrepiirteitä
3 Eri alueiden murrepiirteitä
4 Murrenäytteitä
5 Harjoitustehtäviä
6 Selityksiä ja lisätietoja

Lähteitä

erkki.savolainen@joensuu.fi

Joensuun yliopisto
Savonlinnan opettajankoulutuslaitos
2006

Suomen murteet

Erilaiset puhekielen muodot ovat päässeet entistä enemmän esille suomalaisissa viestimissä. Perinteiset murteetkaan eivät vielä ole hävinneet mihinkään, vaikka suomen puhekielen on arveltu yhtenäistävän ja paikallismurteiden siirtyvän yhä enemmän historiaan. Medioissa on vallinnut viime vuosina jopa selviä murteiden buumi eli nousuuhdanne. Ilmiössä näkyy varmaankin kansainvälistymisen vastapainona syntyneet tarve korostaa paikallisuutta. Murteet vahvistavat yhteenkuuluvuutta. Ne lisäävät myös sanoman ilmaisuvoimaa ja toimivat hyvin huumorin välineenä.

Tämän oppikurssin tavoitteena on antaa yleiskuva suomen päämurrealueista ja niiden luonteonomaaisista piirteistä sekä valaista murteiden ja yleispuhekielen sekä kirjakielen keskinäisiä suhteita. Myös murrealueiden ja murrepiirteiden historiaa käsitellään.

Jakoa länsi- ja itämurteisiin on pidetty parhaana yleisjakona, mitä suomen murteista on lehty. Tällainen jako perustuu eräisiin piirteisiin, jotka vaikuttavat vahvasti murteiden sävyyn, mutta kaikkien piirteiden osalta lännen ja idän raja ei suinkaan kulje samalta kohdoin. Lännen ja idän vastakkaisuus näkyy paitsi murteissa myös muussa kansanomaisessa henkisessä ja aineellisessa kulttuurissa. Kulttuuri-ilmiöt seuraavat suurin piirtein samoja rajoja kuin murre-erotkin. Länessä on ollut leimaa antavana kyläasutus ja pellonviljely, idässä taas haja-asutus sekä kaskenpoltto ja eräkulttuuri.

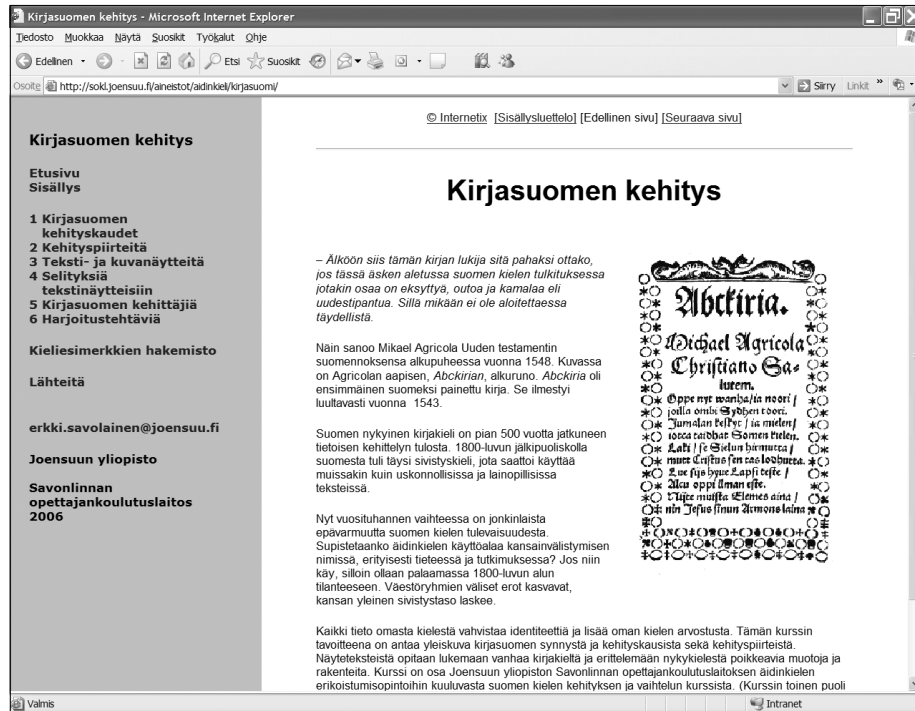
Itämurteiden alue on melko yhtenäinen. Itämurteet ovat valtaosin savolaismurteita. Kaakkoismurteissa on runsaammin erityispiirteitä, mutta viime sotien jälkeen tätä aluetta on jäljellä Suomen puolella enää pieni kaistale. Länsimurteiden alue on epäyhtenäisempi. Lounaismurteet muistuttavat eräissä suhteissa viroa. Hämäläismurteilla ei ole kovin paljon erityispiirteitä. Eteläpohjalainen murre on hyvin yhtenäinen ja siinä on useita erityispiirteitä. Keski- ja pohjoispohjalaiset murteet vaihtelevat paitsi itä-länsisuunnassa myös pohjois-eteläsuunnassa. Parhaimmillaan murteita on vanhaetaan puhuttu muuta Duntin.

Virhe sivulla.

KUVIO 1. Suomen murteiden verkkokurssin etusivu (<http://sokl.joensuu.fi/aineistot/aidinkieli/murteet/>).

Kirjasuomen verkko-oppimateriaalissa käsitellään kirjakielemme kehityskausia (varhaisuomi, vanha kirjasuomi, varhaisnykysuomi, nykysuomi) sekä kehityspiirteitä: oikeinkirjoituksen, nominien ja verbien taivutuksen sekä sanaston ja lauserakenteiden kehitystä. Agricolan ortografiaa esitellään tarkemmin taulukossa, jossa luetellaan aakkosjärjestyksessä Agricolan käyttämät kirjaimet ja kirjainyhdistelmät sekä niitä vastaavat äänneet ja äänneyhdistelmät. Esimerkeistä annetaan sekä kirjoitus- että lukuasu. (Päälähteet ovat Lehtikoinen & Kiuru 1993 sekä Häkkinen 1994.) Teksti- ja kuvanäytteitä sekä niiden selityksiä on Agricolan aapisesta ja Uudesta testamentista, ensimmäisestä koko Raamatusta, varhaisista lainsuomennoksista, ensimmäisestä suomenkielisestä sanomalehdestä, varhaisista suomen kielen sanakirjoista ja kieliopeista sekä Kalevalan kolmesta versiosta. Teksti- ja kuvanäytteitä on otettu sekä alkuperäisistä teoksista että näköispainoksista. Harjoitustehtäviä on niin ikään kehityskausista ja -piirteistä sekä tekstinäytteistä. Kieliesimerkkien aakkosellisessa hakemistossa on n. 500 kieliesimerkkiä, jotka liittyvät kirjasuomen kehityspiirteiden kuvauksiin. Esimerkeistä on linkit tekstisivuille niihin kohtiin, joissa esimerkit esiintyvät. Linkitys on muutenkin runsasta. (Kuvio 2. seuraavalla sivulla.)

Murteita ja vanhaa kirjasuomea verkko-opiskeluna

KUVIO 2. Kirjasuomen kehityksen verkkokurssin etusivu (<http://sokl.joensuu.fi/aineistot/aidinkieli/kirjasuomi/>).

Murteiden tuntemus ja käyttö sekä asennoituminen murteisiin

Murrekurssin esittelysivulla todetaan, että erilaiset puhekielen muodot ovat päässeet entistä enemmän esille suomalaisissa viestimissä. Perinteiset murteetkaan eivät vielä ole hävinneet mihinkään, vaikka suomen puhekielen on arveltu yhtenäistyvän ja paikallismurteiden siirtyvän yhä enemmän historiaan. Medioissa on vallinnut viime vuosina jopa selvä murteiden buumi eli noususuhdanne. Ilmiössä näkyy varmaankin kansainvälistymisen vastapainona syntynyt tarve korostaa paikallisuutta. Murteet vahvistavat yhteenkuuluvuutta. Ne lisäävät myös sanoman ilmaisuvoimaa ja toimivat hyvin huumorin välineenä.

Murrebuumiin liittyvinä ilmiöinä opiskelijat kertoivat oppimispäiväkirjoissaan havainneensa paitsi erilaiset murrejulkaisut sarjakuvista runokoelmiin, Kalevalaan ja Raamattuun saakka myös sen, että nuoret ovat alkaneet puhua rohkeammin omaa murrettaan. Sitä ei enää hävetä vaan pidetään vahvuutena, joka tuo puhujaan lämpöä ja persoonallisuutta. Murteella puhuminen on joillekin luonteva tapa erottua muista ja ilmaista itseään. Eräs opiskelija oli havainnut saman ilmiön ulkomaisissa elokuvissa. Esimerkiksi Va-

nilla Skyssa näyttelijätär Penelope Cruz puhuu espanjan ääntämyksen vahvasti värittämää englantia. Aiemmin tämä piirre olisi kertonut ehkä alemmas-ta sosiaaliluokasta, mutta nyt se oli yksi niistä asioista, joka teki henkilöhahmon kiinnostavaksi, persoonalliseksi ja ”ihanaksi”. Samoin islantilainen laulaja Björk on jo vuosia esiintynyt mediassa hieman murtaen englantia puhuvana artistina, vaikka taitaa englannin ääntämyksen tahtoessaan täydellisesti. ”Murteella pystyy erottumaan.”

Mitä murteita opiskelijat tiesivät – ennen kurssille osallistumista – Suomessa puhuttavan? Eniten mainintoja saivat Savon ja Karjalan murteet sekä Turun ja Tampereen murteet. Lisäksi tiedettiin Lapin ”h-murre” ja Pohjanmaan murteet. Muitakin mainintoja oli. Erilaiset murteet olivat tulleet tutuiksi asuinpaikkaa vaihdettaessa sekä sukulaisten ja ystävien kautta: ”Muutin kesällä 2005 Mikkelistä Tampereelle.” ”Veljeni asuu Turussa.” “[Kymen seudulla puhuttavia murteita] tunnistan – – jonkin verran sillä – – äitini äidin suku on kotoisin sieltä seudulta.” ”Olen vaasalaisena kuullut puhuttavan rannikoruotsia sekä [E]telä-[P]ohjanmaan murretta. Kälviällä asuessani oli [K]eski-[P]ohjanmaan murre hyvin voimakasta. Helsingissä asuessani oli ympärilläni murteiden salaatti, mutta [olen] tutustunut stadin slangiin (ja jopa itse puhun välillä käyttäen tyypillisiä helsinkiläisiä ilmaisuja).”

Mutta mitä murretta puhutaan pääkaupunkiseudulla? Lasketaanko Helsingin ”stadin slangia” murteeksi vai onko se jokin muu puhumisen muoto, sitä pohtivat eräät opiskelijat aiheellisesti. (Vrt. Palander 2007.)

Kysymykseen ”Mihin murrealueeseen oma kotipaikkani kuuluu?” osasivat opiskelijat vastata kurssin käytyään hyvin. Vastaukset jakautuivat eri murrealueille seuraavasti.

- Länsimurteet (yhteensä 7): pääkaupunkiseutu 1; lounaismurteet, Länsi-Uudenmaan murteet 1; hämäläismurteet, Ylä-Satakunnan murteet 1, Tampere 1, Iitin ryhmä Kymenlaaksossa 1; eteläpohjalaiset murteet 1; keski- ja pohjoispohjalaiset murteet 1.
- Itämurteet (yhteensä 17): savolaismurteet (tarkemmin määrittelemättä) 2, Pohjois-Savo 1, Etelä-Savo 3, Savonlinnan seutu 2, Pohjois-Karjala 3, Päijät-Häme 1, Keuruu–Evijärvi 1; kaakkoismurteet 3, Lemin seutu 1.

Länsimurteiden puolelle sijoitti kotipaikkansa siis 7/24 vastaajaa eli 29 % ja itämurteiden puolelle 17/24 vastaajaa eli 71 %. Itämurteiden savolaismurteiden alueelle kuului 13/24 vastausta eli 54 % ja kaakkoismurteiden alueelle 4/24 vastausta eli 17 %.

Kysyin myös, mitä murteita opiskelijat osaavat ja millaista puhekieltä he käyttävät kotioloissaan sekä mitä erityisiä paikallismurteiden piirteitä heidän puheessaan mahdollisesti on. Hämäläismurteiden alueella syntynyt ja kasvanut opiskelija kertoo itään muutettuaan pyrkivänsä puhumaan melko ”neutraalisti” yleispuhekieltä. Kotona käydessä puhe muuttuu kuitenkin selvästi murteellisemmaksi esimerkiksi keskustellessa vanhempien ja sisaren kanssa.

Yleiskielen *d*:n murrevastineet on helppo ottaa käyttöön (esim. *lehren* 'lehden', *tähren* 'tähden', *nähren* 'nähden'). Hän on pannut merkille myös länsi- ja itämurteiden välisiä sanastoeroja: ”Esim. sana kehdata, joka tarkoittaa minulle sitä, että hävettää tehdä jotakin, tarkoittaa täällä viitsimistä eikä vihta ole koskaan meilläpäin vasta.”

Keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden alueelta lähtenyt opiskelija kertoo osaavansa kotipaikkansa murretta ja asuttuaan kolme vuotta Savossa myös hieman savoa, joskin hän sanoo pyrkivänsä olemaan käyttämättä sitä. Yleiskielen sanat *padan* ja *lehden* kyllä taipuvat paan ja lehen, mutta sana *metsä* taipuu hänen puheessaan *mettä* : *metän*. Korkea ja pimeä ovat *korkia* ja *pimiä*. Yksinäiskonsonantit kahdentuvat paikoin ja persoonapronominit minä ja sinä kuuluvat *mää* ja *nää*.

Opiskelija, joka sanoo saaneensa eniten vaikutteita Pohjois-Karjalan ja Savonlinnan seudun murteista, kertoo, että hän voi Joensuussa tai Savonlinnassa vaikkapa virastossa asioidessaan puhua omaa murrettaan, mutta Kuopiossa hän on huomannut, että kaikkea hänen sanomaansa ei ymmärretä. Esimerkiksi jos sanoo ”mien tiä”, tulee helposti väärinymmärretyksi, koska sanat ”mie” ja ”en” sulautuvat niin, että tottumaton ei sitä pientä eroa huomaa. Hänen puhekielessään monet sanojen loput katoavat: ”Meil o ny auto huollos.” Mummolleen hän saattaisi sanoa ”saikka jäähtyy välleen, jos sie viivyt vinnil viel kaua hakee niit päreit”, jolloin tämä ymmärtäisi hänen sanoneen ”tee jäähtyy pian, jos sinä viivyt vintillä vielä kauan hakemassa niitä (kudonta)lastoja”.

Etelä-Savon murrealueelta kotoisin olevat kertovat käyttävänsä persoonapronomineja *miä* ja *siä* (Savonlinnan seudulla *mie* ja *sie*), yleiskielen ts:n vastineita *mehtä* : *mehän* sekä välivokaaleja *jalaka*, *silimä* ~ *silemä*, *kylymä* ~ *kylömä*. Eräs Savonlinnan seudun välimurretta puheessaan viljelevä opiskelija sanoo käyttävänsä jonkin verran eksessiivimuotoja (esim. *kotonta*). Lapsuutensa Pohjois-Karjalassa elänyt opiskelija kertoo, että kun hän on viettänyt kotipuolellaan pitemmän aikaa, hänen puheestaan kuulee myös ns. *loi*-monikon (esim. *taloloita* 'taloja') ja aktiivin 2. partisii-pin essiivimuodot (esim. *on antanna* 'on antanut'). Toinen pohjoiskarjalasta kotoisin oleva antaa esimerkin itämurteiden erikoisgemiinaatiosta; hän saattaa sanoa: ”Mie meen kohta mehttään.”

Eräs Savonlinnan seudulta kotoisin oleva vastaaja sanoo olevansa kielenkäyttäjänä hyvin mukautuvainen: ”Jos vietän jossain tietyissä ympäristössä viikonkin, on melko varmaa, että murre alkaa näkyä, jos se on itselleni ennestään tuttu.” Hänen puhekielensä voi vaihdella myös tilanteen ja puhekumppanin mukaan: tuttujen ja turvallisten ihmisten kanssa tulee puhuttua itselle ominaisinta kieltä. Lisäksi hän on huomannut käyttävänsä murretta jonkin verran vaikutuskeinona: *mie*-sanan käyttö antaa ihmisestä erilaisen kuvan kuin *mä*. – Toinen kertoo asuneensa ja opiskelleensa savolaismurteiden alueella mutta sanoo puheensa olevan lähinnä tavallista yleiskieltä. Hä-

nen vanhempansakaan eivät puhu selkeästi mitään murretta, joten hän arvelee puheensa kehittyneen siitä syystä sellaiseksi kuin se on. Tosin Kuopiossa asuessa hänen puheeseensa oli parissa vuodessa tarttunut jonkin verran savolaismurteiden piirteitä, mutta sieltä muutettua ne ovat jääneet pois.

Mitä kirjasuomen historiasta olisi tiedettävä ja miten vanhoja tekstejä ymmärretään?

Kirjasuomen kehityksen kurssin esittelysivulla todetaan, että suomen nykyinen kirjakieli on pian 500 vuotta jatkuneen tietoisin kehittelyn tulosta. ”1800-luvun jälkipuoliskolla suomesta tuli täysi sivistyskieli, jota saattoi käyttää muissakin kuin uskonnollisissa ja lainopillisissa teksteissä. Nyt vuosituhannen vaihteessa on jonkinlaista epävarmuutta suomen kielen tulevaisuudesta. Supistetaanko äidinkielen käyttöalaa kansainvälistymisen nimissä, erityisesti tieteessä ja tutkimuksessa? Jos niin käy, silloin ollaan palaamassa 1800-luvun alun tilanteeseen. Väestöryhmien väliset erot kasvavat, kansan yleinen sivistystaso laskee.”

Pyysin opiskelijoita pohtimaan oppimispäiväkirjassa, mitä heidän tulevien oppilaidensa pitäisi tietää kirjakielemme historiasta ja kehityksestä. Eräs vastaaja kirjoittaa, että opetussuunnitelman perusteissa mainitut äidinkielen opetuksen tavoitteet kattavat myös tämän alueen: ”Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen perustehtävänä on kiinnostuttaa oppilas kielestä, kirjallisuudesta ja vuorovaikutuksesta. Opetuksen tulee perustua oppilaiden kielellisiin ja kulttuurisiin taitoihin ja kokemuksiin ja tarjota mahdollisuuksia monipuoliseen viestintään, lukemiseen ja kirjoittamiseen, joiden avulla oppilas rakentaa identiteettiään ja itsetuntoaan.”

Muutamit vastaajat pohtivat kysymystä melko laajasti. Eräs oli tätä mieltä: Oppilaiden tulisi tietää, ketkä kirjakieltämme ovat kehittäneet kohti nykyistä muotoa ja kuinka nuori nykyinen yleiskielemme todella on. Oppilaiden olisi annettava tutustua ensimmäisiin kirjallisiin teksteihin, jotta he voisivat miettiä, mikä on muuttunut ja mitä he ylipäättään niistä ymmärtävät. Myös kirjoitusasun kehitystä olisi kiintoisaa seurata, koska kirjaimet muuttuvat edelleen. Suomen kielestä pois jääneisiin äänneisiin voitaisiin tutustua, koska ne [eräät spirantit] tulevat oppilaille tutuiksi englannin kielen opinnoissa. Oppilaiden kanssa voitaisiin pohtia, miksi kieli on muuttunut siten kuin on. Sen sijaan esimerkiksi nominien ja verbien taivutuksen kehitykseen hän ei oppilaidensa kanssa kiinnittäisi mitään huomiota, koska kielioppiin liittyvät asiat ovat oppilaille muutenkin vaikeita.

”Oppilaideni tulee tietää, että suomen kieli on aluksi ollut puhuttua (puhuttiin murteita) ennen kuin kirjakieli kehittyi.” Näin aloittaa muuan vastaaja, ja sitten hän luettelee joukon historiallisia tosiasioita, jotka olisi hyvä tuntea: Mikael Agricola on tärkeä henkilö, ja siksi hänen aapisensa ja Uuden

testamentin käännös ja niiden ilmestymisvuodet pitää tietää – samoin ensimmäisen suomenkielisen Raamatun ilmestymisvuosi. Ihan mielenkiinnon vuoksi oppilaiden olisi hyvä tietää, milloin ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti ilmestyi. Varhaisnykysuomen kaudesta tulee tietää, milloin Vanha Kalevala ilmestyi. 1800-luvulla suomesta tuli täysi sivistyskieli, jota saattoi käyttää muissakin kuin uskonnollisissa teksteissä. Suomen kieli sai samat oikeudet kuin ruotsi ja suomea alettiin käyttää kouluissa opetuskielenä. Vuonna 1919 suomesta ja ruotsista tuli tasavallan kansalliskieliä.

Miten hyvin opiskelijat osasivat lukea fraktuuratekstiä (vanhaa goottilaista kirjaintyyliä) ja miten ymmärrettävää Agricolan teksti on nykylukijalle? Ensimmäisissä suomenkielisissä teksteissä oikeinkirjoitus oli epäyhtenäistä ja vakiintumatonta. Mallina käytettiin latinan, ruotsin ja saksan ortografioita, mutta näidenkään kielten kirjoitus ei vielä ollut vakiintunutta, ja niiden malli soveltui huonosti suomeen, jonka äännerakenne on toisenlainen. Kuten eräs opiskelija kirjoittaa oppimispäiväkirjassaan, luettaessa 1500- ja 1600-luvun suomenkielisiä tekstejä ei pidä soveltaa nykysuomen lukutapaa. Jos niin tehdään, virhe on samanlainen kuin luettaessa vaikkapa nykyenglantia kirjain kirjaimelta suomen kielen tapaan.

Useimpien kurssilaisten mielestä vanhojen kirjoitusten fraktuurateksti oli vaikeaselkoista. Sen lukeminen vaatii keskittymistä ja saattaa aiheuttaa erään vastaajan mukaan myös päänsärkyä. ”Tyyppikirjoitus on menettänyt lähes jokaisen kiekuransa, mikä ei ainakaan fraktuuratekstin ymmärtämistä helpota”, hän kirjoittaa. Toisaalta vanhaa goottilaista kirjaintyyliä pidettiin kauniina ja koristeellisena. Eräs opiskelija sanoi osaavansa lukea fraktuuratekstiä hyvin. Kirjaimet ovat hänelle tuttuja, koska hän on harjoitellut niiden piirtämistä sekä yläasteella että lukiossa. Muutamille vastaajille lukeminen oli ollut aluksi vaikeaa, mutta sitten kirjaimiin alkoi tottua. Osan kirjaimista joutui arvailemaan sanan muiden kirjainten perusteella. ”Oikeastaan kirjaimet eivät kuitenkaan eroa niin kovin suuresti nykyisistä”, saatettiin todeta. Muisteltiin myös tutkimusta, jonka mukaan ihminen pystyy lukemaan tekstiä aivan hyvin siinäkin tapauksessa, että sieltä puuttuisi suurin osa vokaaleista.

Kurssimateriaalissa oli Agricolalta tekstinäytteitä aapisesta (Abckiria 1543) ja Uuden testamentin suomennoksesta (Se Wsi Testamenti 1548). Rinnakkain oli asetettu kustakin näytteestä alkuperäinen fraktuurateksti skannattuna kuvana, alkuteksti nykykirjaimin merkittynä sekä alkutekstin oletettu lukuasu. Esimerkiksi Luukkaan evankeliumin toinen luku alkaa nykykirjaimin merkittynä näin: ”Se tapactui sijs nijnä Peiuine / Ette yxi Käsky wloskeui Keisarild Augustuselta / ette caiki Maaailma piti Werolisexi laskettaman. Ja teme weron Laskemo oli ensimeinê / ia silloin tapactui coska Kyrenius oli Waldamies ylitze Syrian maan.” Tekstin oletettava lukuasu on tämä: ”Se tapahtui siis niinä päivinä / että yksi käsky uloskävi keisarilt Augustuselta / että kaikki mailma piti veroliseksi laskettaman. Ja tämä veron laskemo oli ensimmäinen / ja silloin tapahtui koska Kyrenius oli valtamies yli99e Syyrian

maan.” Lukuasu ei siis ole käännös nykysuomeksi, vaan se tarkoittaa sitä asua, jollaisena teksti oletettavasti oli tarkoitettu luettavaksi Agricolan aikoihin. (Kirjainyhdistelmä *tz* oli Agricolalla ilmeisesti soinnittoman kaksoisdentaalispirantin [ʒ] merkki. Se on eräänlainen "sammalkielinen" *s*, sama äänne kuin englannin *th* esim. sanoissa *think* ja *nothing*.) – Tekstinäytteistä on runsaasti linkkejä erillisiin selityksiin, jotka valaisevat niin kirjoitus- kuin lukuasuakin.

Opiskelijat pitivät Agricolan tekstiä melko vaikeasti ymmärrettävänä: jos tekstin aihe on hankala ja vieras, siitä ei saa kunnolla selvyyttä. Mutta kun tekstiin perehtyy tarkemmin, sanojen merkitykset tulevat suhteellisen ymmärrettäviksi. Monet olivat sitä mieltä, että jos ei tarvitse lukea fraktuura-tekstiä vaan teksti on muokattu nykyiseen kirjoitusasuun, lukeminen on suhteellisen helppoa. ”Oikeastaan teksti vain kuulostaa siltä kuin se olisi jonkin hieman persoonallisemman ihmisen puheesta kirjoitettu (muistuttaa hieman venäjän tyyliä)”, toteaa eräs opiskelija.

Ensimmäinen koko Raamattu (Biblia 1642) ilmestyi lähes sata vuotta Agricolan Uutta testamenttia myöhemmin. Teos on kieleltään ja ortografialtaan verraten yhtenäinen, ja sen oikeinkirjoitus oli pitkään yleisenä ohjeena. Vuoden 1642 Raamatun tekstinäytettä opiskelijat pitivät melko helppolukuisena ja ymmärrettävänä. Näytteen tuttuus vaikutti myös asiaan. Luukkaan evankeliumin toinen luku alkaa Bibliassa nykykirjaimin merkittynä näin: ”Niinä päiwinä käwi yxi käsky Keisarilda Augustuxelda / että caicki maailma piti werolisexi laskettaman. Ja tämä weron laskemus oli ensimmäinen / joca tapahui silloin koska Kyrenius oli Maanherra Syrias.”

Mitä Kalevala merkitsee nykypäivän suomalaisille? Myös tätä kysyin oppimispäiväkirjatehtävissä. Kurssimateriaalissa oli näytteitä, selityksiä ja tehtäviä Alku-Kalevalasta (1833), Vanhasta Kalevalasta (1835) ja Uudesta Kalevalasta (1849). Monet vastaajat olivat sitä mieltä, että vain pienelle joukolle ihmisiä Kalevala merkitsee nykyään muuta kuin koulussa pakkopullana luettua kansalliseeposta. Mauri Kunnaksen Koirien Kalevalan menestys on kuitenkin osoittanut, että Kalevalan tarut kiinnostavat edelleen ja lapset kuuntelevat mielellään sen kertomuksia. Erään vastaajan mielestä jokaisen tulisi tietää ainakin Kalevalan kokonaisuoni ja päähenkilöt. Kalevala kertoo omalla tavallaan siitä, kuinka suomalainen ”pakanallisuus” aikoinaan kohtasi kristinuskon ja joutui taipumaan sen edessä. Kalevalassa on runsaasti myyttisyyttä, ja se kertoo jotain suomalaisesta mentaliteetista ja sielunmaisemasta. Suomen kielen kehittymisen kannaltakin Kalevala on ollut merkittävä, sillä sen myötä suomen kieli sai myös itäisiä vaikutteita.

Muuan vastaaja kertoo ”yllätyksekseen” huomanneensa, että Kalevala on noussut nuorten suomalaisuutta ja isänmaallisuutta korostavien ihmisten mielenkiinnon kohteeksi. Tämä on hänen mielestään sidoksissa uuteen kiinnostukseen pakanauskontoja kohtaan, jolloin kansalliseepoksestamme tutkitaan viittauksia suomalaiseen muinaisuskoon. Vastauksissa todettiin myös se,

että nykyään fantasiakirjallisuus on suosittua ja Kalevala saattaa kiinnostaa lukijoita myös sen vuoksi. Koulussakin Kalevala saattaa näyttäytyä entistä moninaisemmissa muodoissa: soitetaan kanteleita, tehdään metallikoruja...

Arviointeja kurssin sisällöstä ja toteutuksesta verkko-opiskeluna

Pyysin opiskelijoita arvioimaan oppimispäiväkirjassa myös sitä, miten kurssin sisältö vastasi heidän ennako-odotuksiaan ja miten kurssin toteutus verkko-opiskeluna vastasi tarkoitustaan. Pyysin myös yleisarviota kurssin sisällöstä ja toteutuksesta asteikolla 1–5. Kaiken kaikkiaan arvioinnit olivat hyvin positiivisia. Vastaajia oli 24. Heistä 19 (79 %) antoi yleisarvosanan 4 tai 5 (kiitettävä tai erinomainen); 4 vastaajaa (17 %) antoi arvosanan 3–3,5 (hyvä) ja 1 vastaaja (4 %) arvosanan 2 (tydyttävä). – Eräs vastaaja arvioi kurssin sisältöä ja toteutusta näillä sanoilla:

”Mielestäni kurssi oli erittäin rikas ja monipuolinen kokonaisuus, josta sain paljon uutta tietoa. Asiaista oli esitelty oleelliset asiat selkeästi, mutta kuitenkin yksityiskohtaisesti. Sain kurssilla todella paljon uutta tietoa, joka mielestäni on hyvä tietää jo yleissivistyksen kannalta. Sain edetä omaan tahtiin ja tehdä tehtäviä silloin kun itsellä parhaiten aikaa on. Toisaalta tämä on myös huono piirre, mutta se on jokaisen opiskelijan oman työskentelyn vastuulla, että tehtävät tulevat ajoissa tehdyksi. – Mielestäni kurssin nettisivut olivat todella hyvät ja perusteelliset. Oli erittäin hyvä, että vieraimmista termeistä ja asioista oli suoraan linkki, josta asiasta sai lisää tietoa. Asian pystyi heti varmentamaan, eikä tietoja tarvinnut etsiä pitkään. Erityisesti ääninäytteet murteista olivat todella mainioita, koska oli mielenkiintoista kuunnella kunkin alueen murretta. Ääni oli erittäin selkeää. Mielestäni internet tällä kurssilla palveli erittäin hyvin meitä opiskelijoita, etenkin kun kontaktiopetus puuttui. – Yleisarvioni kurssista on 4–5 välillä, koska mieleeni ei tule asioita, joista olisin ollut harmissani. Kurssi oli kaikin puolin hyvä kokonaisuus! Toivottavasti tällaisia kursseja järjestetään yliopistolla enemmän.”

Kurssiin liittyvien oppimistehtävien ratkaisut – samoin kuin oppimispäiväkirja – piti palauttaa sähköpostitse ennen tenttiin osallistumista. Tehtävät tarkastettiin ja tarpeen tullen pyydettiin vastauksiin täsmennyksiä. Oppimistehtäviä oli melko paljon kurssin kaikilta osa-alueilta. Niiden tarkoituksena oli osaltaan jäsentää asioita ja ohjata opiskelijaa perehtymään systemaattisesti kurssin koko sisältöön. Eräs opiskelija piti toteutustapaa ”suhteellisen behavioristisena”, mutta kiitteli tehtäviin liittyviä linkkejä oivallisiksi, sillä niiden avulla pääsi suoraan oikeaan paikkaan tutkimaan kyseistä aihetta. Toinen opiskelija kertoi oppineensa ikään kuin ”huomaamattaan” etsiessään vasta-

uksia kysymyksiin. Muuan kertoi näin: ”Itse opin parhaiten, kun kirjoitan asiat itse – –. Vaikka monet vastaukset pystyi kopioimaan suoraan netistä, joutui niihin silti paneutumaan ja osan kohdalla miettimään hyvinkin tarkasti, vastaako se juuri kyseiseen kysymykseen. Lisäksi kun vastaukset tuli joka tapauksessa muokattua kysymykseen sopivaksi, tuli oma työskentely ja pohdinta mukaan, jolloin asioita jäi mieleen. Olen siis sitä mieltä, että kurssi kannattaa ehdottomasti pitää virtuaalisesti toteutettavana.”

Erään opiskelijan mielestä materiaalit olivat todella hyvin rakennettuja, ja hän sanoo pitäneensä kovasti tiedon verkkomaisesta luonteesta: ”Tällaisessa asiassa, joka on hyvin yhtenäistä ja verkostoitunutta tietoa, on hyvä, että myös opetusmateriaali on samalla tavalla rakennettu. Nyt materiaali ja opetusmenetelmä ikään kuin tukivat jatkuvasti omaa ajattelua (kaikkea kun ei voi muistaa kerralla).” Kuitenkin yhteistyön ja sosiaalisen kanssakäymisen mallia voisi kurssissa hänen mielestään jotenkin vielä kehittää.

Muita kriittisemmin kurssiin suhtautui yksi opiskelija, joka antoi kurssista yleisarvosanan 2 (tyydyttävä). Hänellä oli ”hieman eri käsitys” verkkokurssista: ”Olen nähnyt verkkokurseja, joilla nimenomaan voi osallistua. Keskustella, tehdä pieniä kirjoitelmia, väitellä ym. – – En voi kuitenkaan väittää, ettenkö nyt tiedä huomattavasti enemmän kuin ennen kurssia. Olisin kyllä voinut lukea saman asian ilman tehtävien tekemistä.” Hänkin piti ”verkkoympäristöä” mainiona tiedon hankintaan, selkeänä ja johdonmukaisena. ”Huono puoli oli se, että sitä voi vain lukea ilman mahdollisuutta saada kontaktia muihin opiskelijoihin.”

Eräs opiskelija kertoo, että erityisesti oppimispäiväkirja oli herätellyt häntä ajattelemaan: ”Mietin vain, että tulevaa työtä ajatellen voisi oppimispäiväkirjassa olla enemmänkin kysymyksiä liittyen siihen, miten käyttäisin kurssilla opittuja tietoja hyväksi alakoulun puolella. Ehkä tentissä tai oppimispäiväkirjan lisäksi voisi olla joku sellainen tehtävä, että täytyisi suunnitella esim. oppitunti aiheesta suomen murteet tai kirjakielen kehitys.” Toisen opiskelijan mielestä tentti ei tässä kurssissa olisi kovin oleellinen asia, ”koska tehtävät olivat hyvin laajoja, niitä oli todella paljon ja niissä tuli mielestäni paljon merkittäviä asioita selville”.

Muuan opiskelija kertoi tehneensä kurssista suurimman osan kotikoneella, ”jolla oli välistä hidasta odotella sivujen aukeamista ja ääninäytteiden latautumiseen meni ikuisuus”. Hyvällä koneella verkkomateriaalit toimivat hyvin, ja ”koululla” pystyi kuuntelemaan ääninäytteitä. ”Lisää kunnollisia kuulokkeita ei kyllä olisi pahitteeksi OKL:n tietokoneluokkiin”, hän toteaa.

Miten tentissä menestyttiin?

Oppimistehtävien ja oppimispäiväkirjan lisäksi kurssiin kuului myös kirjallinen tentti, joka arvioitiin asteolla 1–5. Murreosion päätehtävänä oli murre-

näyte, josta piti tunnistaa, miltä murrealueelta näyte oli. Näytteestä piti merkitä kyseiselle murteelle tyypilliset piirteet – myös usein toistuvat – sekä selittää piirteet. Lisäksi oli erillisiä murreilmauksia, joista piti tietää, mitä yleiskielen muotoja ilmaukset vastaavat. Murreilmiöt oli selitettävä ja mainittava, minkä murteen muoto oli kyseessä. Kirjasuomen kehityksen osion päätehtävänä oli tekstinäyte, josta piti tietää, miltä kehityskaudelta se oli peräisin. Näytteen rivien yläpuolelle piti kirjoittaa tekstin oletettava lukuasu. Lisäksi oli eräitä näytteestä poimittuja sanoja, joista piti selittää, mitä kirjasuomen historiaan liittyviä kehityspiirteitä niissä oli.

Kirjallisia tenttejä pidettiin kaksi varsinaista kertaa ja yksi uusintatentti. Tenttitulokset jakautuivat asteikolla 1–5 seuraavasti: arvosanoja 5 oli 4 (17 %), arvosanoja 4 oli 11 (46 %), arvosanoja 3 oli 5 (21 %), arvosanoja 2 oli 3 (12 %) ja arvosanoja 1 oli 1 (4 %). Arvosanojen keskiarvo oli 3,58 (vanhan arvosteluasteikon 1–3 mukaisesti 2,22). Tenttitulokset olivat hyvin samantaisia kuin perinteisessä kontaktiopetuksessa saadut tulokset. Todettakoon, että murteiden ja kirjasuomen kehityksen tenttitulokset ovat vanhastaan olleet keskimäärin pari kymmenystä parempia kuin suomen kielen rakenteen – äänne- ja muoto-opin sekä lauseopin – kurssien tenttitulokset. Ajanjaksona 1987–2005 murteiden ja kirjasuomen kehityksen kurssin tenttitulosten keskiarvo oli vanhan arvosteluasteikon mukaisesti 2,25 (yhteensä 255 suoritusta). Samana aikana äänne- ja muoto-opin tenttitulosten keskiarvo oli 2,08 (yhteensä 273 suoritusta) ja lauseopin tenttitulosten keskiarvo 2,05 (yhteensä 265 suoritusta). Laskelmat perustuvat omaan opintosuoritustietokantaani.

Verkko-opiskelu tuotti näin ollen tällä kurssilla yhtä hyviä tenttituloksia kuin perinteinen kontaktiopetus luentoineen ja harjoituksineen. Kurssin suoritti 24 opiskelijaa, mikä on suurin lukumäärä tällä vuosikymmenellä (2000-luvulla opiskelijoita on ollut seuraavasti: 2000: 10, 2001: 17, 2002: 17, 2003: 12, 2004: 12, 2005: 16). Opiskelijoiden arvioinnit kurssin sisällöstä ja toteutuksesta verkko-opiskeluna olivat varsin positiivisia. Tämä kannustaa jatkamaan käytäntöä myös vastaisuudessa. Eräitä opiskelijoiden esittämiä toivomuksia ja parannusehdotuksia on mahdollista ottaa huomioon jatkossa. Suomen murteiden ja kirjasuomen kehityksen kurssien sähköiset oppimateriaalit ovat syntyneet työlään tuotantoprosessin tuloksena, ja ne ovat tiettävästi ainoat lajissaan. Siksi niitä kannattaa hyödyntää täysipainoisesti verkko-opetuksessa Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksessa.

Lähteet

- Abckiria 1543. Mikael Agricolan teokset. Näköispainokset 1931 ja 1987. Porvoo: WSOY.
- Alku-Kalevala 1833. Elias Lönnrot. Runokokous Väinämöisestä. Aksel Borenius & Julius Krohn. Kalevalan esityöt. II. Helsingissä. Suomalaisen

- Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1891.
- Biblia 1642. Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu Suomexi. Pääraamattuun, Hebrean ja Grecan jälkeen: Esipuhetten, Marginaliain, Concordantiain, Selitösten ja Registerein cansa. Stockholmis. Präntätty Henrich Keisarilda, Anno 1642. (Kuopion lyseon kokoelma Kuopion kaupunginkirjastossa.) – Näköispainos. WSOY, Porvoo 1985.
- Heimbürger, A., Alkula, R. & Kuhanen, T. 1990. Hyperteksti ja hypermedia. Valtion teknillinen tutkimuskeskus. Tiedotteita 1154. Espoo.
- Hyperkielioppi 1997. Multim mediasovellus suomen kieliopista ja murteista sekä kirjakielen kehityksestä ja huollosta. CD-ROM. Koostanut Erkki Savolainen. Kirjoittajat: Anneli Lieko, Markku Haakana, Anne Mäntynen, Pirkko Muikku-Werner ja Erkki Savolainen. Helsinki: Finn Lectura. – Esittely <<http://www.joensuu.fi/hyperkielioppi/>>
- Häkkinen, K. 1994. Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. Helsinki: WSOY.
- Kettunen, L. 1940. Suomen murteet III A. Murrekartasto ja III B. Selityksiä murrekartastoon. SKST 188. Helsinki.
- Kirjasuomen kehitys 2006. Verkko-oppimateriaali. Tuottanut Erkki Savolainen. <<http://sokl.joensuu.fi/aineistot/aidinkieli/kirjasuomi/>>.
- Koski, A. & Oesch, K. 1993. PC-multimedia. Helsinki: Otava.
- Kähkönen, E. (toim.) 2002. Projektina verkko-oppiminen. Sisältöä ja tukea itäsuomalaisten yliopistojen yhteistyönä. Joensuun yliopiston opetusteknologiakeskuksen selosteita 3.
- Lehikoinen, L. & Kiuru, S. 1993. Kirjasuomen kehitys. 3. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- Mielikäinen, A. (toim.) 1980, 1981, 1986. Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus, raportit 1–4. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20, 24, 26 ja 32. Jyväskylä.
- Palander, M. 2007. Itäsuomalaisten ja stadilaisten murrekäsityksiä. Kielikello 3/2007, 10–13.
- Rapola, M. 1966. Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki.
- Savolainen, E. 1994. Hypermediasovellus suomen murteista. Ohjelman esittely ja käyttöohjeet. Joensuun yliopisto, Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita 23.
- Savolainen, E. 2002. Kielioppia rompulle ja tietoverkkoon. Sisällöntuottajan näkökulma. Teoksessa P. Nuutinen & E. Savolainen (toim.) 50 vuotta opettajankoulutusta Savonlinnassa. Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Verkko-versio: <<http://sokl.joensuu.fi/juhlakirja/>>.
- Se Wsi Testamenti 1548. Tulkittu Somen Turus, waan prentattu Stocholmis Amundi Lauritzan Poialta. Christusen Syndyme Wodhesta. 1548. (Kaksi kappaletta Kuopion lyseon kokoelmassa Kuopion kaupunginkirjastossa. Nimiölehti ja eräitä muita lehtiä puuttuu.) – Mikael Agricolan teokset.

- Näköispainos 1931. Porvoo: WSOY.
- Suomen murteet 2006. Verkko-oppimateriaali. Tuottanut Erkki Savolainen. <<http://sokl.joensuu.fi/aineistot/aidinkieli/murteet>>.
- Uusi Kalevala 1849. Elias Lönnrot. Kalevala. Toinen painos. Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1849.
- Vanha Kalevala 1835. Elias Lönnrot. Kalevala taikka Wanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan muinosista ajoista. 1. Osa. Helsingissä, 1835. Prän-tätty J. C. Frenckellin ja Pojan tykönä.
- Virtaranta, P. & Soutkari, P. 1964. Näytteitä suomen murteista. Tietolipas 34. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Turku. Kirjaan liittyy samannimi-nen äänilevy.
- Virtaranta, P. & Yli-Paavola, J. 1980. Suomen murteet. Finnish dialects. Suomi 119:1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Kirjaan liittyy samanniminen kasetti.